

To slags rettsprinsipper?

Av overlæge Johan Scharffenberg.

Til cand. jur. P. Munthe-Kaas' artikkel i Morgenbladet nr. 222 skal jeg først opplyse at jeg under okkupasjonen hevdet de samme rettsprinsipper som i mitt innlegg i nr. 213, nemlig de prinsipper som gjaldt før 9. april 1940. Jeg godkjenner ikke det gamle ord: «Lovenes tier når våpnene taler».

Man kan dra i tvil muligheten av å oppstille rettsprinsipper (et problem jeg ikke kan gå inn på her), men godkjenner man visse prinsipers almenngyldighet, da kan man ikke ha et dobbelt sett innbyrdes motsatte prinsipper, ett til bruk i fred, et annet i krig. Nettopp under krig eller revolusjon er det aller viktigst å holde fast ved prinsipper som da er i fare. Derfor advarte jeg i drøftelser før frigjøringen inntrengende mot gjeninnførelse av dødsstraff: enten er dødsstraff en prinsipielt riktig form for rettsstraff, og da bør den gjelde under alle forhold, eller den er prinsipielt uriktig, og da bør den ikke bli gjeninnført midlertidig for så igjen å bli avskaffet. Hensynet til utlandets mening fant jeg foraktelig.

I vår maktløshet måtte vi steilt holde på våre rettsprinsipper, som Runebergs Landshøvding. Det gjorde jeg overfor tyskerne — med henvisning til Haag-konvensjonen og til deres egen opptreden da Tyskland var delvis okkupert etter den første verdenskrig —, og det gjorde jeg overfor statspolitiet da jeg i 1942 var innkalt for den ill-gjette betjent Borgen. Jeg dikterte til rapporten at jeg ikke anerkjente statspolitiet som lovlig norsk politi fordi det brukte tortur i strid med Grunnloven, og jeg nevnte konkrete tilfelle som Riisnæs og Jonas Lie hadde fått melding om. Når jeg nå hevder de samme rettsprinsipper, skyldes det således ikke at «krigen har i sannhet kommet oss på avstand», som Munthe-Kaas skrev.

Men i enhver konflikt må man veie verdiene mot hinannen og handle slik som den høyeste verdi krever. Satte man fedrelandets frigjøring som den høyeste verdi, kunne man vurdere menneskeliv og — enda mer — elendighet som lavere verdier og finne det riktig å ofre dem. Med et visst forbehold kan jeg godkjenne denne vurdering, men allikevel forkaste mange likvideringer

og sabotasjehandling som uforvarsomme fordi de ikke gagnet formålet. Sabotasje mot tilvirkning av «tungt vann» på Rjukan godkjente jeg med beundring, men atskillig annen sabotasje fant jeg dels unyttig, dels skadelig (f. eks. togavsporingen ved Mjøndalen), dels endog forbryterisk, således ødeleggelsen av Kures fabrikk eller Aula-brannen. Dengang trodde de fleste at denne skyldtes tysk provokasjon, men etter frigjøringen har Morgenbladet opplyst at den ble antatt fra norsk hold og at gjerningsmennene er kjent. Hvilken nytte kunne den gjøre? Den bare voldte lidelse og død. Jeg synes de skyldige burde vært satt under tiltale.

Min dype respekt for menneskeliv har bestemt min innstilling mot dødsstraff og gjort meg meget tilbakeholden overfor legalisering av abort på såkalt «sosial indikasjon». Derfor led jeg ved å høre om «likvideringene» uansett de dreptes for-gåelser. Munthe-Kaas innrømmer «at man alltid måtte gjøre regning med at gisler kunne bli skutt, enten det nå gjaldt sabotasje eller likvideringer». Altså: de som gav ordene, måtte forutse at de samtidig satte hederlige nordmenns liv i fare (ikke bare eksekutørenes).

Marthinsens død ble hevet med en snes henrettelser; er det sannsynlig at det hadde kostet enda flere offer om han hadde fått leve fra 8. februar til 8. mai 1945? Han fikk jo straks en avløser som fortsatte i samme spor. Er det grunn til å anta at likvideringsfaren skremte en eneste torturist eller angiver? Snarere bidrog den til å skjerpe forfølgelsene.

I juni 1944 oppholdt 10 studenter fra helmefronten seg i en hytte på Holtefjell i Øvre Eiker. Fire av dem kom ned til Hokksund, NS-lensmann Horgen fra Nedre Eiker overrumplet dem og skjot deres fører. Alle de andre ble tatt av tyskerne og satt inn på Grini. Man håpet dengang

at de ikke ville bli henrettet, men så ble Horgen og hans hustru drept ved håndgranater som en natt ble kastet inn i soveværelset. Baketter ble alle ni fanger skutt. Den aller enkleste overveelse måtte ha sagt at dette ville bli følgen. Slik kan man ta tilfelle etter tilfelle. Så vidt jeg vet var det over 50 likvideringer.

En offentlig undersøkelse er etter mitt skjønn påkrevd, og jeg håper at noen av de dreptes etterlatte vil kreve den.

Og hvordan var sammenhengen med bankrøveriene?

I august 1944 trengte fire unge menn inn i Eker sparebank, Hokksund, trakk revolver og forlangte kassen. Kassereren, Thomas Holm, en god og hederlig nordmann, gjorde en avvergende bevegelse med hånden, men fikk et skudd og døde på sykehuset. Gjerningsmennene flyktet uten å få tak i pengene. Saken er aldri blitt oppklart. Har politiet henlagt den?

Hjemmefronten manglet som regel ikke penger. — var forøverne kommunister? Flere andre bankrøverier ble heller ikke oppklart.

Etter frigjøringen hevdet jeg offentlig samme gamle rettsprinsipper overfor mishandlinger av fanger og andre overgrep av hjemmestyrkene. Jeg hadde forutsett slike utskielser, kunne også forstå deres psykologiske bakgrunn, men krevde allikevel loven overholdt. Navnlige i den første tid fikk jeg det inntrykk at politiet kviet seg ved å gripe inn mot hjemmestyrkenes selvtekt. Myndighetene gav heller ikke disse varetaktsfanger de samme rettigheter som fengselsloven tilkjenner vanlige kriminelle varetaktsfanger.

En gammel svekket mann som banksjef Sandberg som Høyesterett nå har frikjent, ble truet på livet da han ikke orket å hjelpe til med likene fra Trandum. Det var ulovlig å tvinge varetaktsfanger til dette arbeid.

Det er vittrilig at myndighetene i enkelte tilfelle har tatt svært lempelig på mishandling av fanger. Man kan ikke samtidig fordømme våre fienders adferd og selv etterligne den. Derved blir det moralske grunnlag for fordømmelsen undergråvd.

Av de tilfelle som er kommet til min kunnskap, anser jeg drapet på de to tyske kriegsfanger som det mest opprørende. Selv om gjerningsmannen ikke hadde vært straffet før, burde tiltale vært reist.

De tyske fanger har ikke støtte i noen regjering, derfor burde den norske regjering vist særlig varsomhet ved drap på vergeløse fanger. At gjerningsmannen var alkoholpåvirket, fritar ikke for ansvar etter norsk straffelov.

Johan Scharffenberg.

114894